

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ У ПРАВОСУДДІ: ПЕРЕВАГИ, РИЗИКИ ТА ПРАВОВІ МЕЖІ ЗАСТОСУВАННЯ

Стрімкий розвиток інформаційних технологій та їх проникнення у всі сфери суспільного життя не оминули й таку консервативну галузь, як юриспруденція. На сучасному етапі розвитку держави і права ми спостерігаємо безпрецедентне явище: цифровізація правосуддя переходить від стадії простої автоматизації діловодства до впровадження інтелектуальних систем, здатних до глибокого аналізу та прогнозування.

Штучний інтелект (далі – ШІ) стає не просто допоміжним інструментом, а скоріше повноцінним фактором, що трансформує підходи до здійснення судочинства. Актуальність теми зумовлена тим, що правова система стикається з необхідністю адаптуватися до нових технологічних реалій, зберігаючи при цьому фундаментальні принципи справедливості, гуманізму та верховенства права. Інтеграція штучного інтелекту в роботу судів, прокуратури, нотаріату та системи надання правової допомоги відкриває колосальні перспективи для оптимізації процесів, проте одночасно породжує складні етичні та правові виклики.

Метою цього дослідження є комплексний аналіз переваг, потенційних ризиків та визначення чітких правових меж застосування технологій штучного інтелекту в системі правосуддя на основі актуальних наукових досліджень та позицій вищих судових інстанцій.

Впровадження штучного інтелекту в систему правосуддя супроводжується низкою беззаперечних переваг, які здатні якісно змінити рівень доступу громадян до суду та ефективність роботи судового апарату. Перш за все, йдеться про оптимізацію рутинних процесів та значне зменшення навантаження на суддів.

Перспективи застосування штучного інтелекту, зокрема в цивільному судочинстві, полягають у можливості швидкого опрацювання величезних масивів даних, автоматичному формуванні проєктів процесуальних документів та класифікації справ за категоріями складності. Це дозволяє суддям концентруватися на вирішенні складних правових питань, а не на технічній роботі. Штучний інтелект здатен за лічені секунди проаналізувати тисячі судових рішень, знайти релевантну практику Верховного Суду та виділити ключові правові позиції, а це сприяє забезпеченню єдності та сталості судової практики.

Важливою перевагою є також розвиток систем «прогнозуючого правосуддя». Такі технології дозволяють сторонам процесу та їхнім адвокатам оцінити ймовірність задоволення позову на основі аналізу попередніх рішень у подібних справах. Це може сприяти зменшенню кількості безпідставних позовів та стимулювати сторони до мирного врегулювання спорів через медіацію, що, у свою чергу, розвантажить судову систему. Крім того, автоматизація процесів перекладу документів, транскрибування судових засідань та створення електронних архівів робить правосуддя більш прозорим, швидким та фінансово доступним для широких верств населення, що є однією з головних цілей демократичної правової держави.

Однак, ейфорія від технологічних можливостей не повинна затьмарювати серйозні ризики, пов'язані з використанням алгоритмів у сфері, де вирішуються долі людей. Головним викликом є проблема так званої «чорної скриньки» (black box). Сучасні неймережі навчаються на масивах даних таким чином, що навіть їхні розробники не завжди можуть пояснити, як саме алгоритм дійшов того чи іншого висновку. У контексті правосуддя це є неприпустимим, адже фундаментальним правом особи є право на вмотивоване судові рішення. Якщо суддя покладатиметься на висновок штучного інтелекту, не розуміючи логіки його формування, це прямо порушуватиме принципи прозорості та справедливості судового розгляду.

Іншим критичним ризиком є алгоритмічна упередженість. Штучний інтелект не володіє власною мораллю; він лише відображає закономірності, наявні в даних, на яких його навчали. Якщо історична судова практика містила приховану дискримінацію (наприклад, щодо певних соціальних чи демографічних груп), алгоритм засвоїть цю упередженість як норму і масштабує її у своїх рекомендаціях. Крім того, виникають серйозні загрози у сфері кібербезпеки та захисту персональних даних. Судові справи містять вкрай чутливу інформацію про приватне життя, стан здоров'я, фінансове становище сторін. Витік таких даних у процесі їх обробки хмарними сервісами штучного інтелекту може завдати непоправної шкоди.

Нарешті, найважливіший ризик лежить у площині юридичної деонтології та етики. Правосуддя – це не лише механічне застосування норм права до встановлених фактів. Це складний інтелектуальний і духовний процес, який вимагає емпатії, розуміння контексту, оцінки моральних якостей сторін та пошуку справедливості в унікальних життєвих обставинах. Штучний інтелект позбавлений людяності, співчуття та здатності до морального судження, тому повна передача йому функцій прийняття рішень є фундаментальною загрозою для гуманістичної сутності права.

З огляду на зазначені ризики, надзвичайно важливим є встановлення чітких правових меж застосування штучного інтелекту в роботі суду. Згідно з сучасними підходами, використання алгоритмів має суворо підпорядковуватися принципам верховенства права та захисту прав людини. Ключовим правилом, яке формується в європейському та національному просторі, є принцип збереження людського контролю – «human-in-the-loop» (людина в контурі управління). Це означає, що штучний інтелект може виконувати виключно допоміжні, асистивні функції, тоді як остаточне рішення та відповідальність за нього завжди залишаються за суддею-людиною.

Суддя не має права сліпо довіряти згенерованим алгоритмом висновкам. Будь-яка інформація, проєкт документа чи аналіз судової практики, створені

за допомогою штучного інтелекту, підлягають обов'язковій верифікації та критичній оцінці з боку людини. Інформаційно-аналітичні матеріали Верховного Суду прямо наголошують на тому, що межі використання штучного інтелекту закінчуються там, де починається дискреція судді та його внутрішнє переконання [2]. Алгоритм не може оцінювати достовірність доказів, щирість показань свідків або визначати ступінь вини особи. Його компетенція обмежується пошуком, систематизацією та первинним аналізом інформації.

Крім того, правові межі застосування ШІ вимагають модернізації процесуального законодавства та правил професійної етики. Сторони процесу повинні бути обов'язково проінформовані, якщо під час підготовки справи використовувалися алгоритмічні системи. Мають бути розроблені жорсткі стандарти сертифікації програмного забезпечення для судів, які гарантуватимуть відсутність упередженості, кіберзахист та можливість аудиту алгоритмів. Тільки за умови створення такої надійної нормативно-правової бази штучний інтелект зможе стати безпечним інструментом у руках юриста.

Підсумовуючи викладене, можна стверджувати, що впровадження штучного інтелекту в систему правосуддя є невідворотним еволюційним процесом, який несе в собі як потужний потенціал для вдосконалення правової системи, так і серйозні виклики. Даний аналіз переконливо доводить, що переваги у вигляді підвищення оперативності, економії ресурсів та покращення якості аналітичної роботи роблять алгоритми незамінними помічниками для сучасних правників. Водночас ризики алгоритмічної упередженості, непрозорості прийняття рішень та втрати емпатійного компоненту правосуддя вимагають надзвичайно обережного підходу.

Законодавче регулювання та правила професійної етики мають чітко окреслити правові межі застосування цих інструментів. Головним імперативом повинна стати аксіома: штучний інтелект не замінює суддю, а лише доповнює його можливості. Машинні алгоритми ніколи не зможуть

осягнути таких категорій, як справедливість, добросовісність чи розумність, оскільки вони лежать поза межами математичного програмування.

Технології мають слугувати людині, полегшуючи доступ до правосуддя, але монополія на відправлення правосуддя, як і тягар моральної та юридичної відповідальності за ухвалені рішення, має належати виключно людині. Лише гармонійне поєднання інноваційних технологій з високими стандартами юридичної деонтології та непорушністю основоположних прав людини забезпечить розбудову сучасної, ефективної та справедливої судової системи.

Перелік використаних джерел

1. Берназюк Я. Правосуддя та штучний інтелект: перші правила : презентація. Верховний Суд. 2024. 23 с. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/AI_first_rules_bernaziuk.pdf

2. Краснов Є. Межі використання штучного інтелекту у роботі судді : інформаційно-аналітичні матеріали. Верховний Суд. 2026. 18 с. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/prezent2026/Prezent_SHI_robota_syddi.pdf

3. Скляренко І. В. Перспективи застосування штучного інтелекту в цивільному судочинстві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. Вип. 81, ч. 1. С. 231–237. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/03/38.pdf>

4. Удовенко Ж. В., Руденко Н. В. Переваги та недоліки впровадження системи штучного інтелекту у правосуддя України. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2023. Т. 11. С. 45–51. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/bitstreams/abb7b7e6-1f87-400b-8a40-0ce7e8778ab6/download>

5. Чудик Н.О. Етико-правові аспекти впровадження систем штучного інтелекту: балансування технологічного прогресу та фундаментальних прав

людини в умовах цифрової трансформації суспільства. *Актуальні проблеми правознавства*. 2024. № 3. С. 42-47

6. Чудик Н.О., Колесніков А.П., Канюка В.Є. Інституційно-правові детермінанти модернізації єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи в умовах цифрової трансформації правосуддя. *Актуальні проблеми правознавства*. 2025. № 1. С. 55-61